

Yükseköğretimde Akademik Özgürlük

Academic Freedom in Higher Education

Tokay GEDİKOĞLU

ÖZ

Bu çalışmada akademik özgürlük kavramı tartışılmış, akademik özgürlüğün, bilim insanları, yükseköğretim kurumları ve toplum açısından önemi üzerinde durulmuş ve Türk yükseköğretim sistemi için bazı öneriler sunulmuştur. Akademik özgürlük, öğretim üyelerinin yetkili ve ehliyetli oldukları bilim alanları içerisinde, dışarıdan her hangi bir müdahale olmaksızın, gerçeği arama ve bulma, sonuçlarını yayımlama ve bunları öğrencilere öğretme konularındaki özgürlükleri olarak tanımlanmaktadır. 19. yüzyılda Alman yükseköğretim sisteminde başlatılan reform hareketleri kapsamında araştırma faaliyetlerinin akademik özgürlük kapsamı içerisine alınması ile kavram yeni bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle, akademik özgürlük üniversitelerin var oluş sebepleri ve temel işlevleri olan öğretme-öğrenme ve araştırma ile yakından ilgilidir. Akademik özgürlüğün öğretim üyelerinin öğretim etkinlikleri ile ilgili olan boyutunda; dersin amacı, ders materyallerinin seçimi, dersin kim tarafından öğretileceği ve dersle ilgili ölçme değerlendirme ve başarı ölçütlerinin saptanması gibi konular yer almaktadır. Araştırma boyutunda ise; araştırmanın amacı, öğretim üyelerinin inanç, değer ve anlayışları ile bağdaşmayan akademik ve sanatsal konularda araştırma yapmaya zorlanamayacağı, araştırma sürecinde her türlü etik ilkeye uyulması ve araştırma bulgularının olduğu gibi, değiştirilmeden yayımlanması ve benzer konuları kapsar. Akademik özgürlük denetim dışı kalmak veya keyfi davranmak anlamına gelmez. Akademik özgürlük hiçbir öğretim üyesine genel etik kurallara, bilim ahlakına, kamu menfaatlerine ve yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere aykırı davranma ve mesleğini icra etme özgürlüğü vermez.

Anahtar Sözcükler: Yükseköğretim, Akademik özgürlük, Öğretim, Araştırma

ABSTRACT

In this study, the concept 'academic freedom' is discussed, its implications and value for the academics, institutions of higher education, and the society are focused, and a few suggestions for the Turkish higher education are made. Academic freedom is defined as the freedom of the academic staff to look for and to find the truth in their scientific field, to publish the findings, and to teach these findings to their students without any external intervention. The concept has gained a further definition with inclusion of research activities into academic freedom as part of the reform attempts started in the German higher education in the 19th century. Therefore, academic freedom is at the very core of the missions of the institutions of higher education; that is, teaching-learning and research. On the point of academic staff and their academic activities of the academic freedom, the subjects such as the aim of the course, choosing the teaching materials and textbooks, the lecturer, and the criteria for the measurement and evaluation of the course take place. And the point of research covers the aim of the study, academicians can't be imposed the involve in an academic and artistic studies that conflict their values and beliefs; researchers should comply with codes of ethical principles and practices during the process of researching; and research outputs should be reported accurately and honestly without any misleading manipulation. Academic freedom does not provide any exemption from accountability in academic activities of the faculty, nor does it provide any right to act against the well-being of the society, current laws and regulations, and codes of ethical principles and practices.

Keywords: Higher education, Academic freedom, Teaching, Research

Tokay GEDİKOĞLU (✉)

Zirve Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye
Zirve University, Faculty of Education, Gaziantep, Turkey
tokay.gedikoglu@zirve.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 15.04.2013

Kabul Tarihi/Accepted : 16.05.2013

GİRİŞ

Yükseköğretim kurumları ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için gerekli olan bilginin üretildiği, insan kaynaklarının yetiştirildiği kurumlardır. Bu yüzden de, üniversiteler ulusların geleceğini belirleyen, geleceğin yönetici kadrolarını ve liderlerini yetiştiren kuruluşlar arasında yerlerini almışlardır. Diğer taraftan, yükseköğretim kurumları evrensel olarak her toplumda kültür değerlerinin genç kuşaklara aktarılmasında, bilimsel araştırma etkinlikleri sonucunda yeni bilgilerin üretilmesinde ve bunların yayılıp insanlığın hizmetinde kullanılmasında önemli işlev ve sorumluluklara sahiptir. Üniversiteler, toplumsal değişimin öncülüğünü yapan örgütlerin başında olup, ekonomi, teknoloji ve sosyal alanlardaki çalışmalarıyla toplumu etkilemektedir (Arabacı & Çankaya, 2009). Çağımızda üniversiteler eskiden olduğu gibi günlük yaşamdan ve toplumsal gerçeklerden soyutlanmış olarak bilim insanlarının herhangi bir pratik sonuç veya yarar gözetmeden, entelektüel kaygılarla sadece bilim için bilim yaptıkları fildişi kuleler olmaktan çıkmış; ülke kalkınmasına katkı yapabilen, toplumsal sorunlara duyarlı, onlara çözüm üretmek konusunda kendilerini sorumlu hisseden kurumlar haline gelmişlerdir. Bu değişimin temel sebeplerinden birisi kuşkusuz, bilgi çağında bilginin teknolojiye dönüşümünün giderek daha da küreselleşen dünyada ülkelere rekabet üstünlüğü sağlıyor olmasıdır.

Üniversitenin başat işlevi bilimsel araştırma yapmak, bilim insanı yetiştirmek ve nihayet üniversiteye girmiş olan öğrencilere eğitim ve öğretim yoluyla bir dalda uzmanlık ve formasyon kazandırmak, daha doğrusu belli bir mesleğin öğrenilmesi için temel nitelikteki bilimsel bilgileri aktarmaktır (Özer, 2011). Diğer taraftan, Ortaçağda kurulmuş olan üniversitelerden günümüz üniversitelerine kadar, toplum ve yükseköğretim kurumları arasında her zaman bir etkileşim ve iletişim olmuştur. Bilgi çağında bu etkileşim üniversite-sanayi işbirliği ile kendisini daha çok hissettirmiştir. Bilginin önemli bir üretim girdisi olarak kabul edildiği ülkelerde yükseköğretim kurumlarının endüstriyel değeri yüksek bilgi üretmesi, toplumun temel beklentilerinden birisi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak da üniversitelerde teknoparklar, teknoloji ve yenilik merkezleri kurulmaya başlamıştır. Bu merkezlerde üretilen nitelikli bilgi insanlığın hizmetine sunulmakta ve toplumlara daha yüksek yaşam standartları sağlayabilmektedir. Küreselleşme ile uluslararası rekabetin hız kazandığı süreçte gelişen üniversite-sanayi işbirliği faaliyetleri, girişimci üniversitelerin oluşumuna da öncülük etmiştir (Sakıncı & Bursalıoğlu, 2012). Üniversitelerin giderek azalan kamu desteği karşısında kendi kaynaklarını oluşturma zorunluluğu, onların 'girişimci' olmaları sonucunu doğurmuştur.

Toplumun çeşitli kurumları kuruluş gerekçelerini yerine getirebilmek, belirledikleri amaçlara ulaşabilmek, kaynaklarını artırmak ve etki alanlarını genişletmek için kendilerine belirli bir düzeyde özerklik verilmesini, özgürlük tanınmasını isterler. Yükseköğretim kurumlarında verimlilik, üretkenlik ve yaratıcılık; yetenek, bilgi ve deneyimi gerektirdiği kadar öğretim elemanlarına ve diğer çalışanlara kendi faaliyet alanlarında belirli düzeyde özgürlük tanınmasını da gerektirir. Katı kuralların ve yoğun denetimlerin uygulandığı yükseköğretim sistemlerinde

üniversite özerkliği geniş ölçüde kısıtlanmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da öğretim üyelerinin akademik özgürlükleri azalmakta, eğitim-öğretim ve araştırma etkinlikleri olumsuz yönde etkilenmekte ve kurumlar arzu edilen düzeyde üretken ve verimli olamamaktadırlar. Ayrıca, üniversite özerkliği çağdaş üniversitelerin sahip olması gereken diğer önemli bir özelliktir.

Yükseköğretim sistemleri için özerklik üniversite ve yükseköğretim yöneticilerine ve öğretim elemanlarına akademik, yönetsel ve mali konularda kendi kendilerini yönetebilmeleri amacıyla verilmiş yetkiler olarak tanımlanabilir. Üniversite akademik özerkliği araştırma-geliştirme alanı, eğitim-öğretim yaptığı programların müfredatı ve ders içerikleri ile bilim insanlarını (öğretim elemanlarını) kendisinin seçebilmesi, kısacası neyi öğreteceğine ve neyi araştıracağına ve kimin tarafından araştırılıp-öğretileceğine kurumun kendisinin karar verebilmesi hakkıdır (Günay, 2004). Yükseköğretim kurumlarının yönetsel özerkliği, üniversite öğretim elemanlarının her düzeyde yöneticilerini kendilerinin seçebilmeleri ve üniversitelerin kendileri tarafından oluşturulan kurullar aracılığı ile yönetilmeleri konularındaki özgürlükleridir. Mali özerklik ise üniversitelerin kendilerine tahsis edilen kaynakları kullanırken birtakım özgürlüklere sahip olmaları ile ilgilidir. Örneğin, hesap verebilir olma koşulu ile bütçenin kullanımı konusunda üniversite yönetimlerinin serbest bırakılması gibi.

AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Akademik özgürlük basit bir kavram gibi görünmekle birlikte, tanımlanması ve açıklanması oldukça zordur. Akademik özgürlük Ortaçağdan bu yana bir profesörün kendi uzmanlık alanında dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın özgürce öğretim yapması ve öğrencilerin de özgürce öğrenim görmeleri olarak tanımlanmıştır ve bu tanım dolaylı olarak öğrencilerin öğrenme özgürlüklerine de atıfta bulunmuştur (Altbach, 2001). 19. yüzyılda Almanya yükseköğretim sisteminde Wilhelm von Humboldt tarafından Berlin Üniversitesinde başlatılan reform hareketleri kapsamında akademik özgürlük, öğretme özgürlüğü ("*lehrfreiheit*") ve öğrenme özgürlüğü olarak ("*lernfreiheit*") yeniden tanımlanmış olup bu tanımda ayrıca, araştırma faaliyetleri de akademik özgürlük kapsamı içerisine alınmıştır. Böylece, üniversite profesörlerine sınıflarında ve laboratuvarlarında neredeyse mutlak bir özgürlük sağlanmıştır. Ancak bu kapsamdaki akademik özgürlük, hiçbir biçimde öğretim üyelerinin sosyal ve politik konularla ilgili ifadelerinin bir koruyucusu olarak düşünülmemiştir. Diğer taraftan akademik özgürlüğün bu yeni tanımı, üniversitelerde öğretim ve araştırma faaliyetlerinin birbirinden ayrılmayacağını da ortaya koymuştur (Karran, 2009b).

Daha sonra diğer yükseköğretim sistemleri tarafından da benimsenmiş olan akademik özgürlüğün bu yeni tanımı, profesörlere sınıf içerisinde ve kendi alanları ile ilgili konularda özel bir koruma, adeta bir zırh oluşturmuştur. Ancak bu hiçbir zaman öğretim üyeleri için mutlak bir koruma sağlamamıştır. Örneğin, ortaçağ üniversitelerinde kilise ve devlet üniversitelerindeki öğretim üyeleri üzerinde belli bir kontrole sahipti. Hatta kilisenin doktrinlerine ters düşen profesörlerin cezalandırıldığı bile olurdu (Altbach, 2001). Ayrıca, her zaman sivil otoriteye

itaat beklenirdi. Bütün bunlara rağmen, üniversiteler tarihin her döneminde, toplumun diğer kurumları ile kıyaslandığında, ifade özgürlüğünün en fazla olduğu kurumlar olmuşlardır.

Akademik özgürlük, temel olarak yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim üyelerinin yetkili ve ehliyetli oldukları bilim alanları içerisinde gerçeği arama ve bulma, sonuçlarını yayımlama ve bunları öğrencilerine öğretme konularındaki özgürlükleridir (AAUP, 1978). Ülkemizde de, benzer biçimde, 1982 Anayasası'nın 130. maddesinde: 'Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak bu yetki, devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez' denilmektedir. Böylece, akademik özgürlüğün kapsamı ve sınırları da Anayasada açıkça ifade edilmiş olmaktadır. Diğer taraftan, 2547 sayılı Yükseköğretim Yasasının öğretim elemanları ile ilgili bölümünde (madde 22-b), öğretim üyelerine yükseköğretim kurumlarında bilimsel araştırmalar ve yayınlar yapmak görevi verilmiştir. Ancak, bu görevi yerine getirirken öğretim üyelerinin akademik özgürlüklerini nasıl kullanabilecekleri tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir.

Akademik özgürlük, bilim insanlarının toplumun esenliği ve refahı için araştırmalar yapıp, bilgi üretebilmeleri için sadece yasalarca değil, toplumun bizzat kendisi tarafından korunmalıdır. Akademik özgürlük aslında öğretim üyelerinin veya üniversitelerin yararından çok toplumların yararı ve esenliği için gereklidir (Rochford, 2003). Bu özgürlüğün korunması için gerekli ortamları yaratamayan toplumlar gelecekte ciddi kayıpları göze almalıdırlar. Örneğin, akademik özgürlüğü kısıtlanmış öğretim üyelerinin araştırma faaliyetlerinde de sınırlamalar olacağından, temel ve uygulamalı araştırmalar sonucunda üretilen nitelikli bilgiden yoksun kalan toplumun doğal olarak rekabet gücü de zayıflayacaktır. Ayrıca, toplum için daha yüksek yaşam standartlarının sağlanmasında üniversitelerde yapılan araştırmaların ve üretilen bilginin rolü yadsınamaz. Akademik özgürlüğün üniversiteler ve toplum için yaşamsal bu önemine rağmen, biliyoruz ki bugün birçok yükseköğretim sisteminde akademik özgürlüğün net bir tanımı bile yoktur (Birtwistle, 2004). Diğer taraftan, günümüzde bile akademik özgürlüğün kısıtlandığı veya müdahaleye uğradığı ülke sayısı az değildir. Örneğin, Malezya ve Singapur gibi bazı ülkelerde etnik ayrışma ve çatışmalar ve din gibi konular hükümetlerin baskısıyla tabu kabul edildiğinden araştırılmaz ve haklarında yayın yapılamaz (Altbach, 2001).

1999 yılında 29 Avrupa ülkesinin yükseköğretimden sorumlu bakanları tarafından imzalanan Bologna Deklarasyonu üniversitelerin bağımsızlıkları ve özerkliklerine vurgu yaparak ve bunu *Magna Charta Universitatum*'da (1988) ifade edilen üniversitelerin temel değerleri ile ilişkilendirerek, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin üniversitelerini Avrupa vatandaşlığı ortak paydası etrafında ortak değerler paylaşan partnerler olarak görür. Ancak, Bologna Deklarasyonunda veya onunla ilgili daha sonraki resmi dokümanlarda işbirliğinin ve ilerlemelerin bir kalite güvencesi içerisinde oluşması gerektiğine işaret edilmesine rağmen, akademik özgürlükten açıkça söz edilmemiş veya bir atıfta bulunulmamıştır (Birtwistle, 2004).

Ayrıca, yükseköğretimin finansmanı ve yönetimi gibi konular akademik özgürlükten her zaman daha önce gelmekte, ulusal ve uluslararası gündemlerin ön sıralarında yer almaktadır (Altbach, 2001). Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere, birçok gelişmiş ülkede üniversiteler için vazgeçilmez değerler olarak kabul edilen akademik özgürlük ve kurumsal özerklik algısında ülkemizde de bazı eksiklikler vardır (Gedikoğlu, 2005). Nitekim Balyer'in (2011) yapmış olduğu araştırmanın bulgularına göre Türkiye'de akademisyenler, akademik özgürlüğün yükseköğretim sisteminde iyi tanımlanmadığını ifade etmişler ve kendileri de akademik özgürlüğü 'araştırmanın işlevi ve sınırlılıkları' olarak, akademik özgürlüğün sadece bir boyutunu içerecek biçimde tanımlamışlardır.

Akademik özgürlük, aslında üniversitelerin var oluş sebepleri yani misyonları ile çok yakından ilgilidir. Fakat günümüzde üniversitelerin neden var oldukları ile ilgili evrensel bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı otörler yükseköğretim kurumlarının var oluş sebebini ticari bilgi üretmek olarak görmekte, üretim süreçlerine uygulanamayan bilgiyi yararlı saymamaktadır; bu ise yükseköğretim kurumlarını eğitim misyonlarından uzaklaştırıp onları ticari amaçlara yönlendirebilmektedir (Barrow, 2009). Akademik özgürlük öğretim ve araştırma etkinliklerinin en temel değeri olup, etkili bir üniversite oluşturmanın da ön koşuludur. Ancak, küreselleşmeyle birlikte yükseköğretim kurumlarının özellikle finansman konusunda destek sağlayan toplum kesimlerine karşı hesap verme sorumluluğunun artması, akademik özgürlükle çelişebilmektedir (Erdem, 2012).

Akademik özgürlük, bilimsel özgürlükten daha geniş bir kavram olup, hem araştırma hem de eğitim alanlarında, hem bilim adamının (bilimsel/bireysel özgürlük) hem de tüzel kişilik olarak yükseköğretim kurumunun (üniversitenin) özgürlüğünü kapsamaktadır (Günay, 2004). Akademik özgürlük olmadan gerçek manada etkili öğretim ve araştırmadan söz etme olanağı yoktur. Ancak bir öğretim üyesinin akademik özgürlüğünün sınırları nedir? Bu sınır nerede başlar, nerede biter ve neleri kapsar? İfade özgürlüğü ile ilişkisi nedir? Öncelikle bu soruların cevaplandırılması ve konu ile ilgili kavramların açıklanması gerekir.

İfade özgürlüğü bir bireyin her konuda görüş ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğü olup, ulusal ve uluslararası yasalar tarafından güvence altına alınmıştır. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 19. maddesinde 'Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır' denilmektedir. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 25. maddesinde de 'Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir'; 26. maddesinde ise 'Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir' denilmektedir. Akademik özgürlük evrensel olarak tüm insanlar için kabul edilen insan haklarından birisi değildir (Shils, 1991; Karran, 2009a). Akademik özgürlük esasen bir ifade özgürlüğüdür; ama bu özgürlük akademisyenin akademik çalışmalarının sonuçlarını açıklamanın önündeki her türlü engelin kalkması biçiminde, dar kapsamlı ve sadece akademisyenlere tanınmış bir özgürlüktür (Günay, 2004).

Diğer taraftan, akademik özgürlük bir öğretim üyesine üniversitenin otoritesini, kendi uzmanlık alanı dışında kalan kişisel

düşüncelerini desteklemek üzere kullanma hakkını da vermez (Barrow, 2009). Örneğin, bir öğretim üyesinin kendi uzmanlık alanı olmadığı halde herhangi bir ekonomik modelin ülkenin kalkınması için en iyi model olduğu ile ilgili fikir beyan etmesi onun akademik özgürlük kapsamı içerisine girmez. Eğer öğretim üyesinin çalışma alanı 'ekonomik modeller ve bunların ülke kalkınması üzerindeki etkileri' olsaydı ve öğretim üyesinde bu konuda bizzat kendisinin yapmış olduğu veya ilgili alandaki başka bilim insanları tarafından yapılmış birtakım araştırma ve incelemeye ilişkin bilimsel veriler ve bulgular bulunsaydı; o takdirde kendi bulgularını açıklaması veya başkalarının bulgularına atıfta bulunması tamamen öğretim üyesinin akademik özgürlüğü ile ilgili olurdu. Bu nedenle de, söz konusu öğretim üyesinin yukarıda belirtilen konuda fikir beyan etmesi onun akademik özgürlük alanına değil, genel ifade ve kanaat özgürlüğü alanına girer.

Akademik özgürlük, öğretim üyelerine öğretim ve araştırma temel faaliyet alanlarında en üst düzeyde profesyonel standartların elde edilebilmesi amacıyla sağlanan bir hak (Karran, 2009b). Ancak bu hak, öğretim üyelerine tanınmış her alanda geçerli ve sınırsız bir özgürlük olarak algılanmamalıdır. Akademik özgürlüğün öğretim üyelerinin öğretim etkinlikleri ile ilgili olan boyutu şu hususları kapsamaktadır (Karran, 2009b; Erdem, 2012):

- Öğretilecek ders materyalinin ve kitapların seçimi. Bu materyalin içerik olarak diğer benzer programlarda kullanılan materyale eşdeğer olması ve insanların özgeçmişleri, cinsiyetleri, kökenleri, inançları, değerleri, toplumsal ve ekonomik konumları ile ilgili herhangi bir ön yargı ve ayrımcılık içermemesi.
- Dersin kim veya kimler tarafından öğretileceğinin belirlenmesi. Bu süreçte öğretim üyelerinin akademik yeterlikleri, uzmanlık alanları ve deneyimleri dikkate alınmalıdır.
- Dersleri alacak öğrencilerin akademik gereksinmelerine ve performanslarına göre belirlenmesi. Bu konuda kimseye ayrıcalık yapılmaması.
- Dersin amacının ne olduğu, nasıl öğretileceği ve kullanılacak öğretim yöntem ve tekniklerin belirlenmesi. Bu tercihler yapılırken öğrencilerin hazır bulunuşluklarının ve bireysel farklılıklarının dikkate alınması.
- Dersle ilgili ölçme ve değerlendirme ve başarı ölçütlerinin saptanması. Sınavların ne zaman ve nasıl yapılacağı belirlenmesi ve akademik dönem başında öğrencilere duyurulması. Sınav sorularının hazırlanması ve değerlendirmesinin bizzat ilgili öğretim üyesi tarafından yapılması.

Akademik özgürlüğün öğretim üyelerinin araştırma etkinlikleri ile ilgili olan boyutu ise bireyin hem ahlak ve etik değerlerini, hem de bilimsel konulardaki sorumluluğunu ve davranışlarını ilgilendirir. Günay'a (2011) göre etik, bilgi alanına dolayısıyla kültüre aittir. Ahlak ise etiğin görünüşe çıkması, yani davranışta görünür olmasıdır. Bir öğretim üyesinin doğruyu arama ve bulma uğraşında belirli bir özgürlük içerisinde çalışma ihtiyacı vardır, ama özellikle araştırmalarda bilim ahlakı her zaman dikkate alınmalı ve öğretim üyesi tek amacının doğruyu bulmak

olduğu bilinciyle her an hesap verebilecek durumda olmalıdır. Akademik özgürlük hiçbir zaman öğretim üyesine genel ve özel etik kuralların dışına çıkma özgürlüğü vermez.

Akademik özgürlüğün öğretim üyelerinin araştırma etkinlikleri ile ilgili olan boyutunda ise şu hususlar dikkate alınmalıdır:

- Araştırma kim veya kimler tarafından, hangi amaca yönelik olarak yapılmaktadır? Üniversitenin hiçbir akademik personeli kendi inanç, değer ve anlayışları ile uyuşmayan konularda araştırma yapmaya zorlanmamalıdır.
- Araştırma süreci araştırmayı yapan akademik personelin yaşamına veya ruh sağlığına zarar verecek herhangi bir unsur içermemelidir.
- Araştırma öncesi ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli onay ve izinler alınmalıdır. Araştırma her türlü etik ilkeye uygun olmalıdır, insan veya hayvan deneklerin veya üzerinde araştırma yapılacak grupların bugünkü veya gelecekteki yaşamlarına zarar verecek herhangi bir unsur içermemelidir.
- Araştırma süreci sonunda çevreye ve ekosisteme zarar verecek atık veya zararlı materyaller üretilmemelidir, eğer üretilmiş ise bunların tam arıtımı yapılmadan doğaya salınımları gerçekleştirilmemelidir.
- Araştırma sonucunda elde edilecek bilgiler ve bulgular insanlığın aleyhinde, onlara zarar verecek biçimde kullanılmamalıdır.
- Araştırma bulgularının yayımlanması aşamasında bu alandaki etik ilkeler gözetilmeli, bulgular çarpıtılmadan, intihal yolu ile başka araştırma bulguları alınmadan, *olduğu gibi* yayımlanmalıdır.
- Araştırma bulgularının hedef kitlelere ve kamuoyuna duyurulmasında kurumsal yönetimin şeffaflık ilkesine uyulmalıdır. Bulguların bir bölümünün gizlenmesi veya yalnızca belli bir kitlenin duyabileceği bir biçimde açıklanması yoluna gidilmemelidir.

Hemen her yükseköğretim sisteminde öğretim elemanlarının eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri (girilen dersler, yönetilen lisansüstü tezler, yürütülen araştırmalar, yapılan yayınlar, toplumsal duyarlılık projeleri, v.b.) belirli ölçütlere göre değerlendirilir. Yükseltme ve atama işlemleri de bu alanlardaki performansları doğrultusunda düzenlenir. Performans değerlendirmesine dayalı akademik hesap verebilirliğin sadece araştırma ve yayın faaliyetlerine dayandırılması öğretimde etkililik, kültür-sanat ve topluma hizmet kapsamındaki çalışmaların ve ürünlerin değerlendirme süreci dışında kalmasına yol açmaktadır (Richardson & Smalling, 2005). Bu nedenle, akademik özgürlüğün üniversite yöneticilerinin, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin çeşitli etkinlik ve sorumluluk alanlarını kapsayacak biçimde yeniden ele alınarak evrensel bir tanımının yapılması gerekmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, yükseköğretimde akademik özgürlük kavramı üzerinde durulmuştur. Akademik özgürlük üniversiteler için en yaşamsal konulardan birisi olarak görülmelidir. Yeni düzenle-

melerin gündemde olduğu şu dönemlerde Türk yükseköğretim sisteminde de üniversite özerkliği ve akademik özgürlük yeniden ele alınıp, irdelenmesi gereken konular olarak düşünülmelidir. Özerk üniversitelerin aynı zamanda akademik özgürlüğün yaşanması ve kullanılması için de gerekli olan ortamlar olduğu unutulmamalıdır. Özerk olmayan bir üniversitede öğretim üyelerinin akademik özgürlüğünden söz edilemez.

Akademik özgürlük, denetim dışı kalmak veya keyfi davranmak anlamına gelmez. Akademik özgürlük hiçbir öğretim üyesine genel etik kurallara, bilim ahlakına, kamu menfaatlerine ve yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere aykırı davranma ve bu biçimde mesleğini icra etme özgürlüğü vermez. Eğer uygulamalar ve elde edilen sonuçlar bunun aksine ise öğretim üyeleri hesap verebilirlik konusunda muafiyet getirmez. Akademik özgürlüğün karşı tarafında şeffaflık ve hesap verebilirlik vardır. Bu değişkenler arasındaki denge iyi kurulmadığı zaman üniversitenin iç ve dış paydaşları tatminsizlik yaşayabilir, örgüt iklimi zedelenebilir. Akademik özgürlük için uygun örgüt iklimi oluşturulan ve akademik özgürlük ile hesap verebilirlik arasındaki dengeyi iyi kuran üniversiteler gelecekte daha başarılı olacaklardır.

Akademik özgürlük bağlamında çok fazla tartışılmayan diğer bir konu da günümüz üniversitelerinde profesyonel bir meslek olan öğretim üyeliği otoritesi karşısında üniversite yönetimlerinin gücünün giderek artmasıdır. Üniversitelerde özerkliğin azalması akademik özgürlüğün de azalması anlamına geldiğinden, güç ve otoritenin yönetimden ziyade öğretim üyelerinde kalması yeğlenmelidir. Güç ve otoritenin kaynağı da akademik özgürlüktür. Zaten, akademik özgürlüğün varlık sebeplerinden birisi de onun öğretim üyelerini, otoriter yönetsel erke karşı koruyucu olmasıdır.

Akademik özgürlük, yükseköğretim ile ilgili her bireyin ve kurumun öncelikli gündemleri arasında yerini almalıdır. Ancak bu konu ulusal ve uluslar arası panel, sempozyum ve konferanslarda yeterince tartışılmamaktadır. Bugün ilgili taraflar yükseköğretimin finansmanı, yükseköğretime geçiş, uluslararasılaşma ve hesap verebilirlik konuları ile daha çok ilgilenmekte, akademik özgürlüğe gereken önemi vermemektedirler. Oysa günümüzde değişen eğilimler ve yeni uygulamalar ışığında akademik özgürlük alanlarının da yeniden tanımlanması gerekmektedir. Örneğin, uzaktan eğitim uygulamalarında, sanal sınıflarda ve internet üzerinden yapılan eğitimlerde akademik özgürlük nasıl algılanıp uygulanmalıdır?

Çağdaş üniversitenin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan akademik özgürlüğün evrensel bir tanımı yapılmalı, sınırları ve kapsamı belirlenmelidir. Bu kavram yükseköğretim kurumlarında öğretim üyelerinin eğitim-öğretim, araştırma ve yayın etkinlikleri ile mi sınırlı kalmalıdır, yoksa aynı zamanda, tanım öğretim üyelerine üniversite içinde ve dışında akademik, sosyal, politik ve kültür-sanat alanlarında daha kapsamlı bir özgürlük alanı oluşturacak biçimde yeniden mi ele alınmalıdır? Ülkemizde de

akademik özgürlüğün yükseköğretim yasasında net bir biçimde tanımı yapılmalı, sınırları çizilmeli ve uygulamalarının neler olabileceği ve hangi alanları kapsayacağı açıkça ifade edilmelidir.

KAYNAKLAR

- American Association of University Professors/AAUP. (1978). *AAUP Bulletin (vol. 64), Academic Freedom and Tenure-1940 Statement of Principles and Interpretative Comments*.
- Altbach, P. G. (2001). Academic freedom: international realities and challenges. *Higher Education*, 41(1-2), 205-219.
- Arabacı, İ. B. & Çankaya, İ. (2009). *Yükseköğretimin yönetiminde yeni bir arayış ve model Önerisi*. IV. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi, Denizli.
- Balyer, A. (2011). Academic freedom: perceptions of academics in Turkey. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 138-148.
- Barrow, R. (2009). Academic freedom: its nature, extent and value. *British Journal of Educational Studies*, 57(2), 178-190.
- Birtwistle, T. (2004). Academic freedom and complacency: the possible effects if good men do nothing. *Education and the Law*, 16(4), 203-216.
- Erdem, A. R. (2012). Küreselleşme: Türk yükseköğretimine etkisi. *Yükseköğretim Dergisi*, 2(2), 109-117.
- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa Birliği sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 66-80.
- Günay, D. (2011). Türk yükseköğretiminin yeniden yapılanması bağlamında sorunlar, eğilimler, ilkeler ve öneriler-I. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3), 113-121.
- Günay, D. (2004). Üniversitenin niteliği, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği, International Congress on Higher Education, İstanbul.
- Karran, T. (2009a). Academic freedom: in justification of a universal ideal. *Studies in Higher Education*, 34(3), 263-283.
- Karran, T. (2009b). Academic freedom in Europe: time for a *Magna Charta?*, *Higher Education Policy*, 22(2), 163-189.
- Özer, A. (2011). *Yükseköğretimde temel bir sorun olarak yönetsel özerklik ve bilimsel özgürlük üzerine bir tartışma*. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi, İstanbul.
- Richardson, R. C. & Smalling, T. R. (2005). Accountability and governance. In Joseph C. Burke (Ed.), *Achieving accountability in higher education. Balancing public, academic and market demands* (pp. 55-77). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Rochford, F. (2003). Academic freedom as insubordination: the legalisation of the academy. *Education and the Law*, 15(4), 249-262.
- Sakıncı, S. & Bursalıoğlu, S. A. (2012). Yükseköğretimde küresel bir değişim: Girişimci üniversite modeli. *Yükseköğretim Dergisi*, 2(2), 92-99.
- Shils, E. (1991). Academic Freedom. In P. G. Altbach (Ed.), *International Higher Education* (Vol. 1, pp.1-22). New York: Garland Publishing.